

*(s)pele- v svoji drugi polni prevojni stopnji že zelo zgodaj začel učinkovati kot onomatopeja, lahko pa gre tudi v teh primerih za homonimijo.

Fraenkel²⁰ razlaga litovsko *plepėti* »kramljati, lagati, blebetati«, tudi *plėpti* »zgovoren postati« in letonsko *plepēt* »lagati« kot onomatopoetične izraze, ki jih je najti tudi v drugih ide. jezikih, so pa v resnici lahko le varianta ide. *(s)pele-, tj. *ple-p-. Tudi litovsko *pleškėti* s pomenom »pokljati, prasketati« poleg »lagati«, letonsko *pleškēt* »kramljati, lagati«, kar Fraenkel²¹ veže z rus. *pleskat* »ploskati«, češ. *pleskati* »blebetati«, dodati je treba slovaš. *pleskotat* »isto« in pomorj. *plesklotac* »neumno lagati«, bi lahko razlagali iz *ple-sk- k ide. *(s)pele-. Takšnih primerov je veliko.

Primer praslov. *plesti »govoriti« dovolj zgovorno kaže na problem resnične pomenske elastičnosti korena oziroma njegove besedne družine in znova opozarja na homonimijo kot enega izmed bistvenih dejavnikov pri širjenju pomenskih sfer in oblikovanju novih miselnih procesov.

Marko Snoj

Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani

KAJ SE SKRIVA V BESEDI VOLKODLAK?

O volkodlakih so do današnjega dne že precej napisali. Ker pa je ta problem mnogo bolj zanimal etnologe kakor jezikoslovce, je etimologija te splošnoslovanske besede ostala nezadovoljivo rešena. Seveda obravnavajo *volkodlaka* tudi vsi slovanski etimološki slovarji, ki jim je že uspelo priti prek črke v. Toda vsi po vrsti ponavljajo Bernekerjevo mnenje¹, da je treba rekonstruirati praslov. *vlko-dlak k *vlk »lupus« in *dlākā »cutis« (rekonstrukcija *dolkā, ki jo Berneker navaja na prvem mestu, je posledica nepoznavanja balto-slovanske etimologije²). Zanimivo je, da se pol stoletja pred njim Miklošiču takšna etimologija ni zdela verjetna. V svojem etimološkem slovarju se namreč izogne kakršnikoli razlagi s stavkom: *-dlak* ist dunkel.³

V semantičnem smislu Bernekerjevi razlagi na prvi pogled ni kaj oporekati. Tudi fonetične spremembe lahko razlagamo z najrazličnejšimi tabuističnimi preobrazbami, ki še niso dovolj raziskane. Vendar je mogoče po podrobnejšem pretresu, kaj volkodlak sploh je in kako nastane, pa tudi po natančnejši analizi fonetičnih sprememb z upoštevanjem areala slov. besede *dlāka*, resno podvomiti v Bernekerjevo razlago.

²⁰ Fraenkel, LEW 616.

²¹ Fraenkel, LEW 601.

¹ Berneker, SEW I, 208.

² Glej o tem Brückner, KZ XLVI (1914), 207, ki primerja praslov. *dlāka z lit. *lokys*, staroprus. *klokis* »medved« (= »kosmatinec«).

³ Miklošič, EW, 380; Die slav. El. im Rum. 17, 69.

Prvo opazko o volkodlakih najdemo že pri Herodotu.⁴ Oče zgodovine piše, da trdijo Grki in Skiti, živeči v Skitiji (med vzhodnimi Karpati in Dnjeprom), da se vsak pripadnik ljudstva *Νευροί* vsako leto za nekaj dni spremeni v volka. Herodot pripomni, da tega ne verjame, vendar nadaljuje, da so tam naseljeni Grki in Skiti pripravljeni preseči, da je temu res tako.⁵

Za Neure trdi že Niederle,⁶ da so eno izmed slovanskih plemen. Njihovo ime izvaja iz **ny-rēti*, **nyrāti* »potapljati se«. Trinajst let kasneje išče F. Ramovš osnovo tega etnika v indoevr. korenih **sen-* »plavati« in **a₁er-* »voda«. Naj bo ta etimologija pravilna ali ne, verjetno je, da imamo res opraviti z enim od slovanskih rodov.

Sicer pa so verovanje v ljudi, ki se lahko spremenijo v volkove našli tudi pri Armencih (gl. spodaj). V starem veku je bila ta vera na vzhodu verjetno precej razširjena. Korenine so morda že indoevropske starosti; prim. magično moč volka pri indoevropskih ljudstvih, uporabo poimenovanja za »volk« v antroponimih in staroind. *vrkodara*- »vrsta demon«, kjer se v drugem delu kompozita verjetno skriva staroind. *udāra*- (n.) »trebuh« torej bahuvrīhi »kdor ima volčji trebuh«.

Volkodlaki so ljudje, ki se prostovoljno ali brez svoje volje, ponavadi s pomočjo urokov ali čarov spremenijo v volkove. Pri Slovanih si lahko ponovno nadenejo človeško podobo. Pri Armencih na hudobno žensko pade volčja koža in tako postane prava volkulja, medtem ko pri nekaterih južnih Slovanih sveti Jurij vrže volčjo kožo na človeka, ki se s tem v trenutku spremeni v volkodlaka.⁸

Volkodlaki so škodljivi in nevarni, zato se jih je treba bati. Glavno zlo, ki ga delajo, je povzročanje sončnega in luninega mrka, kar je v Rusiji izpričano že leta 1262⁹. Tako postane razumljiv pomen slovanske izposojenke v romunski cerkveni jezik *vrkoloači* »lunae defectio«. Ponekod tudi verjamejo, da luno ob mlaju požro volkodlaki. Podobna pojmovanja o vzrokih mrka in mlaja, le da se namesto volkodlakov pojavljajo druge pošasti, so znana tudi pri Perzijcih in Kitajcih³. Marsikje, zlasti na Balkanu, sta se pomešali funkciji volkodlaka in vampirja ali pa je volkodlak sprejel lastnosti vampirja.

Vera v volkodlake se je z vzhoda razširila tudi na zahod, kjer poznamo nekaj izrazov, ki so determinativna kompozita (karmadhāraya) tvorjena od izrazov za »volk« in »človek«, npr. poznogr. *λυκάνθρωπος* lat. *lupī hominēs* (pl.), nem. *Werwolf*, poznostvisnem. *vērwolf*, norv. *varulv* (prim. prvi del z lat. *vir*, lit. *vyras*),⁹ alb. dial. *lopëmënarë* ita. *lupomannaro*¹⁰. V zahodni Evropi skoraj ni mogoče zaslediti tabuističnih glasoslovnih sprememb, kar verjetno priča, da je verovanje tu tujega izvora in mlajšega datuma.

Na vzhodu pa je bilo poimenovanje volkodlaka tabuirano in ga zato niso imenovali tako direktno. Zlasti pri Slovanih in delno pri Baltih so opazne zamotane tabuistične spremembe v poimenovanju te pošasti, ki otežujejo zanesljivo rekonstrukcijo, pričajo za veliko starost in morda celo avtohtonost tega verovanja.

O izvoru verovanja v volkodlake danes lahko le ugibamo. Znano je, da primitivna ljudstva verujejo, da se človek spremeni v žival, ko si nadene njeno kožo.¹¹ Morda ima vera

⁴ Moszynski, KLS II/1, 547.

⁵ Herodotus, *The Histories* IV, 105 (v angl. izdaji Penguin Classics (1977) na str. 306).

⁶ Niederle, *Slovanské starožitnosti* I, 230.

⁷ Ramovš, ČMF IV (1915), 212–5 = ZD I, 17ss.

⁸ Moszynski, KLS II/1, 544.

⁹ Kluge-Mitzka, DEW¹⁷, 856.

¹⁰ Battisti-Alessio, DEI, 2289 misli na mediteransko poreklo, vendar je možno domnevati sestavljenko iz nekega re-fleksa za indoevr. **luk₂o-s* in drugega dela, ki bi bil soroden z germ. **manu-*, staroind. *Manu-* slov. **mož₂*.

¹¹ Lévy-Bruhl, *La surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, 125; Moszynski, KLS II/1, 544.

v volkodlake svoje korenine v kakšnem ritualu, kjer so se odevali v volčje kože, da bi s tem odvrnili volkove od sebe ali pomirili duhove tistih ljudi, ki so jih požrli volkovi (in postali volkodlaki?).

Ne glede na izvor verovanja, ki mu za zdaj ni mogoče priti do kraja, je razlika med človekom in volkodlakom v tem, da si volkodlak lahko obleče obleko volka, torej njegovo kožo, in tako začasno dobi volčjo podobo, navaden človek pa seveda tega ni zmožen. Volkodlak je v volka preoblečen človek. Zato bi težko pritrtili Bernekerju¹, češ da se skriva v drugem delu kompozita praslov. *dláka. Rešitev je treba iskati v nekem izrazu s pomenom »koža« ali »obleka«.

Vendar se je treba najprej spoznati z izrazi za »volkodlaka« v slov. jezikih: cerkslov. *вѣкодлакъ* »vulcolaca«, sln. *volkodlák*, gen. *-dláka* poleg »Werwolf« tudi »pes, ki mu je volčica mati« (Erjavec) in »požrešnež« (Pleteršnik), v 16. st. *volcodlac* »lurco« (Megiser), srbohrv. *vukòdlak*, *ukodlak*, *ukodlak*, hrv. čak. *vukozlák*, *kozlák*, *codlák*, *codlák* itd., tudi samo *vúko*¹²; v 16. st. *vukodlak* »gigas« (Vrančič), bolg. *вѣколѣкъ*, *вѣколѣкъ*, *вѣрѣкъ*, rus. *воѣкоѣкъ*, *воѣкодѣкъ*, dial. *вурѣодѣкъ* »človek, ki se lahko spremeni v volka ali medveda«, ukr. *вовкуѣтъкъ*, *вовкуѣѣтъкъ*, belorus. *ваўкаѣѣтъкъ*, *ваўкаѣѣѣтъкъ*, *вавкуѣѣтъкъ*, polj. *wilkotak*, *wilkotek*, po Moszyńskem *wilkotki* (pl.), češ. *vlkodlak* (po drugih slov. jez.), vendar dial. (laš.) *vyl'kodlak*, slš. *vlko(d)lak*; dolenjeluž. *welkoraz* (prim. drugi del s sln. itd. *obraz* »facies«); iz slov. jez. je cerkrum. *вѣколѣкъ* »neki demon«, *вѣколѣѣѣ* »lunae defectio«, novogr. *βουλόλακα*, *βουλόλακα* »vampir«, alb. *vuvollák*, lit. *vilkálakis*¹³.

Tabuistične spremembe so več ali manj jasne: zamenjava likvid kakor v slov. *rysъ, gr. *λυγξ*, ponekod občutno spremenjeno vzglasje: (kakor v slov. *ušъ*, nem. *Laus*), redke prehod konzonantne skupine *-dl-* v *-zl-* v hrv. čak. itd. Vendar če izhajamo iz *вѣлко-длакъ, postane nerazumljivo dejstvo, da se je v polj. in delno v slš., ki besede *dlaka ne poznata, izgubil *-d-*, čeprav bi se moral po regularnih zakonih primerjalnega slovanskega jezikoslovja v skupini *-dl-* ohraniti. Prav tako je pri taki rekonstrukciji nerodno, da je skupina *-dl-* ohranjena v sln. in srbohrv., ki besedo *dláka* poznata, skupina *-dl-* pa bi se morala poenostaviti v *-l-*. Tabuistična sprememba fonetične strukture ima svoj smisel samo tedaj, če besedo glasovno tako spremeni, da je poimenovano nevarno bitje ne razume več, nikakor pa ne, da bi jo naredila še bolj razumljivo, kot bi bil ob upoštevanju Bernekerjeve etimologije primer v sln. in srbohrv. Tako se sama od sebe ponuja rekonstrukcija *вѣлко-лѣкъ, kar se je že praslov. narečilo ali kasneje vzporedno na več mestih naslonilo na *dláka »cutis« (*d* v povezavi z likvidom je pogosta ekspresivna prvina). Šele zdaj zadobi sprememba v sln., srbohrv., cerkslov. in češ. svoj smisel. Razumljivo pa je, da se ta inovacija (naslonitev na *dláka) ni obnesla v polj. slš. in delno v vzh. slov., kjer je bila *dláka že davno pozabljena beseda. Prvotni pomen obravnavanega posesivnega kompozita (ali po staroindijski terminologiji bahuvrīhi) je bil »tisti, ki ima takšno obleko kakor volk«. Njegov drugi del je indoevr. **-lōko-s*, kar je nastalo po adjektivizaciji v kompozitu iz samostalnika **lōkos-* (n.) »koža«. Le-to pa je znano tudi v slovanskih jezikih (kjer je *-ch-* v nominativu produkt analogije s casus obliqui, pri katerih je zaradi prevoja v paradigmi nastala konzonantna skupina **-ks-* > *-ch-*); prim. polj. *tach* »stara obleka, cape«, v 18. stoletju še v nepejorativnem pomenu »obleka«,¹⁴ kakor še danes kašub. *taxe*, celo *królesk'e taxe*¹⁵ češ. dial. *lach*, *tach* »ponošena obleka«, slš. dial. *táchy* (pl.) »isto«, rus. dial. *tachi* (pl.) »ropotija, roba«, ukr. dial. *tachy* (pl.) »stare cape«, belorus. *táchi pod pachi* »oditi na svoje«, dobesedno »cunje pod pazduho.«¹⁴ Poimenovanja za stare vrste oblačil in obutve mnogokrat dobijo pejorativen prizvok, prim. češ. *krpec* »škrpet«, prvotno »hodak iz živalske kože«.

¹² Hraste, Šimunović, Olesch, Čakavisch-deutsches Lexikon I, 1343, 454.

¹³ Martinaš s sodelavci, Etymalagični slovník belaruskaj movy II, 76; Machek, ESJČ², 695; glej tudi opombo 1 in 3.

¹⁴ Sławski, SEJP IV, 403 sl.

¹⁵ Lorentz, Pom. Wb. I, 467.

Od istega indoevropskega korena, vendar v redukcijski stopnji je lit. *lākatas* »cunja, krpa«, let. *lakats* »sukno«, gr. *λακίς*, gen. -ίδος (n.) »ponožena obleka, cunja«, *λακιστός* »raztrgan«, lat. *lacina* »krpa, brisača«, alb. *lëkurë* (< +*læk-*), *likurë* (< +*leik-*?) »koža, usnje, skorja«. ¹⁶

Zanimivo semantično in besedotvorno paralelo k tako razloženi slovanski besedi najdemo v staronord. *berserkr* »neko zelo močno bitje; človek z medvedovo kožo (kot član neke kulturne skupnosti)«, norv. *bers(a)erk*, šved. *bärsärk* »krvoločan vojak, pretepač«, dobesečno »tisti, ki ima medvedovo kožo« k +*beri-* »medved« < indoevr. +*bher-* »svetlorjav« in +*sarki-* »srajca«, nejasnega izvora, morda v neki zvezi s slov. +*sorky* »srajca«. ¹⁷

Žal nam pri obravnavani možni rešitvi etimologije *volkodlaka* baltski material ne pomaga skoraj nič. V lit. poznajo v tem pomenu determinativna kompozita *vilktākas* (k *tekėti* »teči«) in *vilktasa* (k *trasyti, tristi* »nemirno begati«) ter posesivni kompozitum *vilkakis*, let. *vilkacis* ¹⁸ »tisti, ki ima volčje oči«. Lit. *vilkālakis* je, kot že rečeno, prevzeto iz slov. jezikov, ki pa kakor druge izposojenke te besede iz slov. jezikov, ne pozna skupine -*dl-*. Vendar ni izključeno, da je lit. *vilkalokas* ¹⁹ refleks baltoslovanskega +*vilka-lōka-s*, kar je predloga za praslov. +*vylko-lakъ*, čeprav je lit. beseda verjetneje narečna varianta slovanske izposojenke.

Morda si bo ob tem kdo mislil, da je zgornje početje dlakocepstvo, češ dlaka in koža sta si tako blizu, da je že zaradi enostavnejše razlage vendarle varneje verjeti Bernekerju v izhodno +*dlakъ*. Naj pri tem še enkrat opozorim na staronord. paralelo z drugim delom kompozita v pomenu »obleka«. Tudi slov. +*lakъ* je moralo ob času nastanka obravnavane besede že pomeniti »obleka«, čeprav je starejši pomen nedvomno »koža, krzno«. Volkova obleka pa je koža, s katero je edino možno postati volkodlak in ki je ponekod celo neposredno sredstvo za spreminjanje ljudi v volkodlake, kot pričajo etnografski zapiski iz Armenije in z Balkana.

¹⁶ Dalje glej Ślawski, SEJP IV, 403 sl.; Pokorny, IEW, 674 pod korenom +*læk-*, +*lāk-* »zerreissen«; dvomi Frisk Gr. et. Wb. II, 75.

¹⁷ Tako De Vries, AEW, 34 in Torp, Nynorsk etymologisk ordbok, 22, ki zavračata Noreena, Ark. för nordisk filologi 40 (1932), 242-54 (kar sprejema Jóhannesson, IEW, 787), ki vidi v prvem delu kompozita stnord. *berr* »nudus«.

¹⁸ Fraenkel, LEW, 1253; druga mnenja o let. glej pri Mühlenbach-Endzelin IV, 587.

¹⁹ Kurschat, Lit-deutsch. Wb., 2688.